

What Does the Divine Image Look Like? Issues of Race and Religion

Shlomo Zuckier
Drisha Institute 10.25.20

Mishnah Avot 3:14 – Why is Humanity Beloved?

1. משנה מסכת אבות פרק ג משנה יד

הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר (בראשית ט) בצלם אלהים עשה את האדם חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלהיכם חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה חבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתני אל תעזובו:

2. פירוש שד"ל על התורה, בראשית פרק ט פסוק ו

כי בצלם אלהים עשה את האדם – עיין למעלה א':כ"ז. והנה התורה נותנת מעלה וכבוד לאדם, יהיה כל אומה שיהיה, וכן ר' עקיבא אמר {משנה אבות ג:י"ח} חביב אדם שנברא בצלם שני בצלם אלהים עשה את האדם (וזה כולל האומות כולן), ואח"כ אמר על ישראל בפרט חביבין ישראל שנקראו בנים למקום – והנה הדבר ברור כי רציחת הנכרי אסורה גם מן התורה וגם מן המשנה כי מעלת צלם אלהים איננה פרטית לישראל, אך היא כללית לכל האדם.

3. מגן אבות לרשב"ץ על אבות פרק ג משנה יד

הוא היה אומר הפירוש: כך הוא לשון המשנה. ופירש רבינו משה ז"ל [ד"ה אמר כי], הכפל הוא, כי המטיב לחבירו ואינו מודיעו הטובה שעשה עמו, היתה יותר שלימה אילו נחשב בעיניו להודיעו, ולומר, ראה מה עשיתי עמך, וכמו שאמרו בפרק שני מיו"ט [ביצה טז א], [ובראשון משבת י ב] הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו. והם שתי טובות, האחת, המתנה, והשנית, הכבוד שכבדהו שנחשב בעיניו להודיעו. וכשהודיע השם בתורתו, כי האדם נברא בצלם ושישראל נקראו בנים ושנתן להם לקח טוב, היא החיבה היתירה, זהו פירושו ז"ל, וכן פירש רבינו יונה ז"ל [ד"ה הוא היה אומר], וטוב הוא זה. ולפי פשט ההלכה נראה שהכפל הוא להגדיל החיבה, כי מתחילה אמר חביב וחביבין, ועוד לא הספיק לו זה. אלא שאמר שלא חיבה בלבד בלב אלא חיבה יתירה נודעת וגלויה גם כן. ומצאתי בתפלות צרפתיות נוסחא יפה במשנה זו, והיא זאת, חביב אדם שנברא בצלם חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם אלהים וגו', חביבין ישראל שנקראו בנים חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום וכו', חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם וכו'. ולפי נוסחא זו, החיבה היתירה תוספת היא על החיבה הראשונה, שהוסיף בצלם אלהים, ובנים למקום, וכלי חמדה שבו נברא העולם, שלא נאמר כך בחיבה ראשונה. וכן נראה מאבות דרבי נתן [נו"ב פמ"ד ד"ה חביבין ישראל], ששם שנו בלשון הזה, שאם לא נברא בצלם היה חביב, וכשנברא נודעת לו חיבה יתירה, וכן בכלום שנו כן. הנה נראה שבבריאה עצמה, בקריאה ובנתינה, נראית החיבה היתירה, לא בהודעת הטובה. ופירש רבינו שלמה ז"ל [ד"ה חביב], שאמר זה, לומר, כי מוטל על האדם לעשות רצון יוצרו, וכן הוא האמת ולזה סמך לזה, הכל צפוי, כמו שנפרש אחר זה...

4. מדרש שמואל לאבות פרק ג משנה יד

וחכמי הזוהר רשב"י וחביריו היו מכירים בהסתלקות הצלם הזה מן האדם אשר קרבו ימיו למות ועליו אמר חביב אדם שנברא בצלם כי צלם זה לא תמצא רק בעם אשר יכונה בשם ישראל באמת ובצדקה אמנם ברשעים הם חקוקים בצלם שמאל צלם של טומאה ומאי דנקט חביב אדם ולא נאמר חביבין ישראל אפשר לומר שהוא כינוי לאדם הראשון שהוא היה תחלת הבריאה יציר כפיו של הקב"ה ועליו אמר חביב אדם והוא הדין לצדיקים כיוצא בו כי בודאי נבראו בצלם אלהים וצלם של קדושה וכן כל עם בני ישראל ואף אם מן הראיה שמביא נראה שעל בן נח נאמר אפשר לתרץ כי מ"ש כי בצלם אלהים עשה את האדם אין הכוונה על בן נח שא"כ הכי היל"ל כי בצלם אלהים נעשה או עשאו מאי עשה את האדם דקאמר אלא כוונת הכתוב הוא שופך דם האדם והוא דם בן נח באדם כלומר בעדים וכמו שתרגם אונקלוס בסהדיא דמו ישפך ונתן טעם למה הוא חייב מיתה ואמר כי בצלם אלהים עשה את האדם כלומר כי בצלם אלהים עשה את האדם הידוע שהוא אדם הראשון ולפי שהרג הדומה בתמונת תארו לאדם הראשון אשר נברא בצלם אלהים אף אם זה הנהרג אין לו צלם אלהים עם כל זה ע"י היחס לבד שיש לזה הבן נח עם מי שנברא בצלם אלהים דמו ישפך וע"כ כפל ואמר חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם כיון שמעלת הצלם היא כ"כ שאפ"י הבן נח שאין לו צלם אלהים נהרג על ידו ההורג אותו בסבת שהיה לו תמונת מי שנברא בצלם אלהים:

5. תפארת ישראל - יכין מסכת אבות פרק ג משנה יד

(פח) חביב אדם. נ"ל דהאדם גרסינן דהיינו אפילו עכו"ם [כתוס' יבמות, דס"א א'], דהרי מדסיים בסיפא חביבין ישראל ש"מ דרישא בכל מין האדם מיירי, ור"ל אפילו בעכו"ם, וכן הראיה דמייתי תנא מקרא דעשה את האדם, הרי בעכו"ם נמי מיירי, דלבני נח נאמר [וכמ"ש התוי"ט], וגם מלך עי והחמשה מלכים שתלה יהושע, הורידם קודם הערב, ש"מ שגם לעכו"ם יש צלם אלהים (א):

(פט) חביב האדם שנברא בצלם. היינו כח שכלי חפשי בעל בחירה, וזהו צלם אלהים, שכח בידו ית' לעשות כפי רצונו, משא"כ שאר הברואים שלמעלה ושלמטה ממדריגת האדם, כמלאכים ובהמות כולם מוכרחים במעשיהם:

(צ) חבה יתירה וכו' שנברא בצלם. שהקב"ה הודיעו החבה שבראו בצלם אלהים:

(צא) בצלם אלקים עשה את האדם. שאמר הקדוש ברוך הוא כן לנח, וגלה לו יקרת האדם, וזה מעיד על גודל החבה, עד שמודיעו שמחבבו כל כך, [משא"כ הנך קראי דבראשית שנאמר נעשה אדם בצלמינו וכו', כי בצלם אלהים עשה וכו', אמר הקדוש ברוך הוא כך שלא בפני שום אדם], וכוונת התנא, דמשום כך יראה האדם להיטיב לכל, אפילו למי שאינו בן ברית, וכ"ש שלא יגרום לו נזק לגופו ממונו וכבודו, ולא יבזהו להלבין צלם אלהים המציץ מפניו: (צב) חביבין ישראל. שוב יותר מכל אדם:

(צג) חביבין ישראל שנקראו בנים למקום. שכל האומות חביבין שיש בהן צלם אלהים ואעפ"כ כשירשעו מאד אפשר שיסתלק מהן הצלם, וכמ"ש חז"ל [מגילה דכ"ח ע"א] דאסור להסתכל בפני אדם רשע, ש"מ דרוח הטומאה שורה עליו, כ"ש עכו"ם רשע, אבל ישראל מדנקראים בנים, אף כי פלחו לע"ז [כקידושין ל"ו ע"א], ש"מ דאף שחטאו אכתי בחביבותא קיימי [כחגיגה ד"ה ב'], משום שדומין כ"י לאביהן, וא"א שיתטמא אצלם הצלם מכל וכל:

Mishnah Sanhedrin 4:5 – Why Was Adam Created Alone?

6. משנה מסכת סנהדרין פרק ד משנה ה

כיצד מאיימין את העדים על עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן שמא תאמרו מאומד ומשמועה עד מפי עד ומפי אדם נאמן שמענו או שמא אי אתם יודעין שסופינו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה הו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות דיני ממונות אדם נותן ממון ומתכפר לו דיני נפשות דמו ודם זרעיותיו תלוין בו עד סוף העולם שכן מצינו בקין שהרג את אחיו שנאמר (בראשית ד') דמי אחיך צועקים אינו אומר דם אחיך אלא דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו דבר אחר דמי אחיך שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחד מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא ומפני שלום הבריות שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך ושלא יהו מינין אומרים הרבה רשויות בשמים ולהגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם ושמא תאמרו מה לנו ולצרה הזאת והלא כבר נאמר (ויקרא ה') והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד וגומר ושמא תאמרו מה לנו לחוב בדמו של זה והלא כבר נאמר (משלי י"א) באבוד רשעים רנה:

7. Ephraim E. Urbach, "Kol Ha-meqayem Nefesh Ahat... Development of the Version, Vicissitudes of Censorship, and Business Manipulations of Printers," *Tarbiz* 40 (1971), pp. 268-284

א. כתבי-היד של המשנה :

1. כתבי-היד של המשנה בלי פירושים: קודקס קאופמן, כ"י פארמה 138 וכ"י קיימברג'

73⁵ — אין בהם 'מישראל'.

2. כתבי-יד של המשנה עם פירושו של הרמב"ם בערבית: כ"י אוקספורד 404 הנחשב

כאוטוגראף של הרמב"ם, כ"י אוקספורד (בודלי) 396 שנכתב בשנת 1224, כ"י ברלין 95

וכ"י ברלין 96⁶, כ"י תימני שברשות הרב יוסף קפאח,⁷ כ"י תימני 596 שבבית הספרים

הלאומי והאוניברסיטאי שבירושלים, כ"י אדלר 442 וכ"י מילר 293⁸, שניהם בסמינר היהודי

ע"ש שכטר בני-יורק — בכולם אין המלה 'מישראל'.

3. כתבי־היד של המשנה עם פירוש הרמב"ם בתרגום עברי מתפלגים בנדון. בכ"י פאריס 328, פאריס 330 ובכ"י פארמה דה־רוסי 984 אין המלה 'מישראל' במשנה אבל בכ"י אוקספורד (בודלי) 408 ובכ"י ברלין 24, קוראים: 'כל המאבד נפש אחת מישראל מעלים עליו כאילו אבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מעלים עליו כאילו אבד עולם מלא'. כ"י בריטיש מוזיאום 456 יש בו כדי ללמד באיוו דרך התהווה נוסח מעורב זה, שכן נאמר בו 'ללמד שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מעלים עליו כאילו קיים עולם מלא'. ברור, שהסופר כתב 'מישראל' מתוך שגרה שבעל־פה, אבל משהמשיך ועיין בכתב־היד העתיק כמו שהיה לפניו וחזר ושם סימני מחיקה מעל תיבת 'מישראל' הראשונה.º זהו המצב בכתב־היד של המשנה.

ב. כתבי־היד של התלמודים:

1. בירושלמי כ"י לידן אין המלה 'מישראל'.
2. בקטע של הגניזה T-S F II 26, הכולל את הבבלי סנהדרין לו ע"א, לא נמצא 'מישראל'. כן איננו בכ"י מינכן.¹⁰ אבל הוא נמצא כבר בכ"י פירנצה, שנכתב בשנת תקל"ו (1176),¹¹ בכ"י קארלסרוהע וכן בכ"י תימני.¹² מתברר אפוא, שבבבלי לפנינו שני ענפי נוסח, מבלי שנוכל דווקא לקבוע אותם כנוסח מזרחי או מערבי. שכן מצד אחד נמצא נוסח משותף לקטע מן הגניזה ולכ"י מינכן, ומאידך נוסח משותף לכ"י פירנצה, קארלסרוהע וכ"י תימני. נוסח מיוחד במינו מופיע בפירוש רבנו חננאל לסנהדרין לח ע"א: 'לפיכך נברא אדם יחידי ללמד שכל המאבד נפש כאילו מאבד עולם מלא. וכן המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים

8. רש"י מסכת סנהדרין דף לו עמוד א

משנה... לפיכך נברא אדם יחידי - כל זה אומר להם, לפיכך נברא אדם יחידי להראותך שמאדם אחד נברא מלואו של עולם.

הרבה רשויות בשמים - וכל אחד ברא את שלו.
ולהגיד גדולתו - ועוד, לכך נברא יחידי - להראות לדורות הבאים גדולתו של הקדוש ברוך הוא, שבחותרם הראשון כל הדורות טבועות, שלא היה תחלה אלא חותם אחד.
חותם - היינו אותו ברזל שהצורה חקוקה בו.
טובע כמה מטבעות בחותם אחד - כל המטבעות שאדם טובע על ידי ברזל אחת כולן דומין.
בשבילי נברא העולם - כלומר: חשוב אני כעולם מלא, לא אטרד את עצמי מן העולם בעבירה אחת, וימשוך ממנה.

9. רמב"ם על משנה מסכת סנהדרין פרק ד משנה ה

[ה]... האדם המינית אשר בה האדם הוא אדם ובה משותפים כל בני אדם. ואף על פי שכולם מקבלים אותה הצורה נבדלים אישיהם במקרים רבים כפי שאנחנו רואים. ומינים, החיצונים מכל האומות והכתות, וכבר ביארנו במה שקדם כי שם זה אינו נופל על צדוקים וביתוסים לבדם.

10. תוספות יום טוב מסכת סנהדרין פרק ד משנה ה

בחותרם אחד - חותרם היינו אותו ברזל שהצורה חקוקה בו. רש"י. ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותרם של אדם [הראשון] חותרם של אדם הראשון הוא צורת מין האדם אשר בה האדם אדם. בו ישתתפו כל האדם. ואף על פי שהכל מקבלים אותה צורה ישתנו אישיהם במאורעים רבים כמו שהוא מצוי ונראה. הרמב"ם:
לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם - כלומר חשוב אני כעולם מלא לא אטרד את עצמי מן העולם בעבירה אחת. וימשוך ממנה. רש"י:

11. תפארת ישראל - יכין מסכת סנהדרין פרק ד משנה ה

(לו) יחידי. אסוקי מלתא דאיום הוא, ור"ל כל הברואים נבראו הרבה זכרים והרבה נקבות כמ"ש חית הארץ למינה, מה שאין כן אדם נברא רק זכר אחד ויקח אחת מצלעותיו ועשאה נקיבה:
(לח) לחבריו. לא לבד במראה שיש שהם שחורים כפחם ככושי ונעגער והאטענטאטען, ויש לבנים כשג, כגון זאמעדיען ואלבאנוס, ויש אדומים ביותר כגון תושבי אמעריקא, ועוד הרבה מצבעים שונים, די"ל דעל ידי שהם זה אלפים שנה

באקלים ההוא נשתנה טבעם וצבע עורם ונקראו מחז"ל כושי לווקן גיחור [כברכות נ"ח ב'], אלא אפ"י הנולדים באקלים אחד אין אחד דומה בתוארו לחבירו:

לט) העולם. ר"ל כדי להזהיר לכל חוטא שיחשוב את עצמו לא א' ושפל, אלא ישקיף על רבוי הבנים שיתקוממו ברוב הימים ממנו, כאלו הוא עולם מלא, ואיך ישחית כל הרבבות יוצאי יריכו עבור חטא א', כאדם הראשון שהשחית כל הדורות, ומעתה שוב גומר התנא דברי האיום לעדים:

12. יד רמ"ה מסכת סנהדרין דף לז עמוד א

מתני' כיצד מאיימין ... לפיכך נברא אדם יחידי בעולם ללמד שכל המאבד נפש אחת כו' שהרי מאדם אחד נתיישב העולם. ועוד שלא יהיו המינין אומרים רשויות הרבה בשמים וכל אחד מהן ברא שלו. דבר אחר ללמדך שכשם שנתמלא העולם כלו מאדם אחד כך כל הנמצאות בורא אחד בראם וסימניך הלא אב אחד לכלנו הלא אל אחד בראנו (מלאכי ב') ועוד לכך נברא יחידי להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא כו' לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם עיקר הא מילתא שכל הנבראים בעולם של מטה לא נבראו אלא בשביל האדם כי הא דתניא לקמן (ל"ח א) אדם בערב שבת נברא מפני מה נברא בערב שבת כדי שיכנס לסעודה מיד משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושכללן והתקין סעודה ואח"כ הכניס אורחים וכיון שכל אחד ואחד חשוב לפני המקום לברוא לו צורה בפני עצמה חייב לומר בשבילי נברא העולם ולהודות לפני המקום על כך. ויש אומרים חייב לומר חשוב אני בעולם ולא אטרוד עצמי מן העולם בעבירה אחת וימשך הימנה ואי איתיה להאי פירושא הכי הוה מיבעי ליה לפרושי חייב לומר בשבילי נברא העולם ואם אני טורד עצמי נמצאתי מאבד את כל העולם כולו שנברא בשבילי והנה הוא תלוי בי. מסתברא דהאי דרשא דדרשי גבי דמי אחיך שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים וכן האי טעמא דאמר לבריאת האדם יחידי בעולם מפני שלום הבריות ומפני המינין ולהגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים לא אמרינן לה לסהדי דכ"ש דמתפקרי כי שמעי דהאי דמי אחיך לאו לדמו ודם זרעיותיו אתא וכן כי ידעי דאיכא טעמא אחרינא לבריאתו של אדם יחידי לבד מקמייתא דאית בה איום דקתני שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו איבד עולם מלא והאי דתנינן להו לכולהו הני טעמי לאו למימרא דכולהו אמרינן להו לסהדי אלא תנא הוא דבעא לפרושי כולהו מילי וטעמי דהו ליה למדרש ולעולם לא אמרינן להו לסהדי מהני מילי אלא הנהו מילי דאית בהו איום. ויש מפרשים לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם דאטעמא קמא קאי דקתני לפיכך נברא אדם יחידי בעולם ללמד שכל המאבד נפש אחת מישראל כאלו איבד עולם מלא ותני עלה לפיכך כיון שמאדם אחד נתיישב העולם כל אחד כו'. שמא תאמרו מה לנו ולצרה הזאת להעלות עלינו כאלו אבדנו עולם מלא והלא כבר נאמר אם לא יגיד שמא תאמרו מוטב נעמוד בלא ואל נחוב בדמו של זה שהרי עונש המאבד נפש אחת גדול מאיסור אם לא יגיד ת"ל ובאבד רשעים רנה אם עבר עבירה זו רשע הוא ואין עונש על המאבד שכשם שהמאבד נפש אחת מן הצדיקים כאילו אבד עולם מלא צדיקים כך המאבד נפש אחת מן הרשעים כאלו אבד עולם מלא רשעים ואין כאן עונש על המאבד אלא שכר ואי לא מסהדינו על כרחין באם לא יגיד קיימיתו:

13. בית הבחירה (מאירי) מסכת סנהדרין דף לז עמוד א

המשנה השלישית ... והו יודעים שלא כדיני ממונות דיני נפשות שדיני ממונות אדם מחזיר ממונו ומתכפר לו אבל דיני נפשות הרי דמו ודם זרעו תלוי בו עד סוף כל העולם שכן מצינו בקין שהרג את אחיו ונאמר קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה דם אחיך לא נאמר אלא דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו ולא תאמר לא איבדתי אלא נפש אחת שלפעמים אחד ממלא את העולם לפיכך נברא אדם הראשון יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת כאלו איבד עולם מלא וכל המקיימה כאלו קיים עולם מלא ואף על פי שיש מקום להמון לצרף בו טעמים אחרים דרך הערה במדות שלא יאמר אדם לחברו אבא גדול מאביך או דרך הערה באמונה לומר שהאחד ברא אחד ולא יהו מינים אומרים הרבה רשויות בשמים מ"מ יש לכם להתעורר על זו וכן ראוי שתתעוררו שכל בני אדם באין בצורת אדם הראשון ואין פני אחד דומין לפני חבירו ומתוך כך כל אחד ואחד צריך שיחשוב בעצמו דרך הערה שבשבילו נברא העולם ושיחשוב כן על חבירו עד שמתוך כך יהא דמו יקר בעיניו וכל כיוצא בדברים אלן ואח"כ מזהירין אותם שלא להתרכך לאותם הדברים עד שיכבשו עדותם והוא שאמרו שמא תאמרו מה לנו בצער הזה חייבים אתם בכך שנאמר אם לא יגיד ונשא עונו שמא תאמרו מה לנו לחוב בדמו של זה הלא כבר נאמר באבד רשעים רנה ומאריכים בדברים אלו כפי רצונם ואם עומדין בדבריהם מכניסין גדול שבהם ובדוקין אותו בדרישה וחקירה על הדרך שיתבאר בפרק שאחר זה:

14. חידושי אגדות למהר"ל סנהדרין דף לז עמוד א

לפיכך נברא האדם יחידי וכו'. מדברי רש"י נראה כי טעם זה מפני שמן אדם אחד נולד כל העולם, ומזה נראה שהאדם הוא על כל העולם. ואין זה דמיון לגמרי, שאם מן אדם הראשון נולד כל העולם מפני שלא היה עוד אדם ונולד ממנו כל

אדם, אבל עתה סוף סוף יש בני אדם הרבה ולמה נחשב כאלו היה מאבד כל העולם. ולפיכך הפי' כי בצורת העולם ובענין [הצורה] אין צריך לרבוני האדם, ולפיכך נברא האדם יחידי בלבד שכך ראוי אל הצורה אשר נמשל אליו האדם שנחשב כמו צורה לתחתונים, אבל כל ב"ח שהם בעלי חומר בערך האדם והרבוני מצד החומר בא ולפיכך נבראו דרך רבוני. ומפני כי האדם הוא עיקר ובשבילו ברא הש"י העולם כאשר ידוע במקומות הרבה, ולכך אמר המאבד אדם אחד כאלו אבד כל העולם, שהרי אין צריך לרבוני בני אדם. ואם נתרבו אחר כך אין זה מחיוב העולם, כי מצד העולם אין צריך רק אדם יחידי כמו שנברא האדם יחיד, ולפיכך המאבד נפש אחת מישראל כאלו אבד כל העולם. שהרי אל בריאת העולם אין צריך רק אדם אחד כמו שהיה בעת הבריאה, מפני כי האדם הוא כמו צורה לתחתונים ומפני שלום הבריות פירוש התקשרות העולם, שאם היה נברא בעולם שני בני אדם לא היה התקשרות העולם, כמו אילן שענפיו הם מרובים מתקשרים כולם ע"י השורש וכו' נעשים אחד, וכך כל העולם והדורות מתקשרים על ידי אדם הראשון ואלמלא זה לא הי' קשור לעולם והי' העולם בטל.

ושלא יהיו המינים אומרים. פירוש כי הנברא מורה על הפועל הבריאה. וכבר תמהו איך יחייב מן הסבה הראשונה שהוא אחת רבוני הנמצאים, כי ראוי היה שלא יהיה מן אחד רק אחד. והעמידו סברות עד שקיימו את הרבוני הנמצא בעולם מפועל אחד. אמנם רז"ל אמרו שאלו היה נברא אדם [אחר] עמו, היה לך לומר כיון שימצא הרבוני והרבוני הוא מפועלים מתחלפים אז יש לומר שיש כאן ח"ו רשויות הרבה, אבל עתה שכל העולם נברא בשביל האדם והאדם אחד, ואם יש הרבה נמצאים כלם משמשים אל הצורה היחידה שהוא האדם, שוב אין קשיא איך ימצא הרבוני כי הצורה היא אחת והיא מאחדת הכל. כמו המלך בעם שעל ידו מתקשר העם עד שנעשה עם אחד בשביל המלך שהוא מולך עליהם והם עבדיו, כך כל בריאות העולם הם מצטרפים אל האדם שהוא אחד, ועכשיו שהאדם אחד העולם אחד ונמצא הכל מן פועל אחד. לכך נברא האדם יחיד, שאם לא היה יחידי היו המינים אומרים שיש הרבה רשויות בשמים. ועוד יש בזה שאלות ואין כאן מקומו ובסמוך יתבאר עוד.

ולהגיד גדולתו כו'. פי' להגיד כי הוא יתברך כחו מתפשט ואינו כמו בשר ודם שטובע בחותם אחד וכולן דומות זו לזו, מפני כי כחו אינו מתפשט רק במה שהוא פועל, ולכך דומה זה לזה, שכמו שהיה טובע זה כך הוא טובע השני ואין חלוק ביניהם לכך הם דומות זו לזו. אבל השם יתברך כחו מתפשט לכמה, וכאשר טובע בני אדם בטביעה אחת יש שני ביניהם, כי פעולה אחת שלו מתפשט, לכך יש בו רבוני כאשר מתפשט הפעולה שלו, ואם היה האחד דומה לשני לא היה זה התפשטות הפעולה כלל ולכך אין דומה האחד לשני וזה מבואר.

15. מהרש"א חידושי אגדות מסכת סנהדרין דף לו עמוד א

לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך כו'. כתב בעל י"מ [יפה מראה] ואף על גב שכל המינים נבראו יחידים כו' אדם שאני שהוא מדיני בטבע והיו צריכים רבים מתחלה לעזור כו' ועוד שלא יצטרכו להיתר עריות שהרי קין נשא אחותו עכ"ל ודברים דחוקים הם ונראה לפרש דהכי קאמר שנברא יחידי שאדם נברא תחלה ואחר כך נבראת חוה מצלעותיו משא"כ בכל המינים שנבראו זכר ונקבה ואמרינן ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל כו' דקדק לומר נפש אחת מישראל שצורת אדם שנברא יחידי היא דיוקנו של מעלה כיחידו של עולם וצורת יעקב הוא דמות דיוקנו כדאמרינן פרק חזקת הבתים אבל כותים אינן צורת אדם רק כשאר הנבראים והמאבד נפש אחד מהם אינו מאבד עולם מלא וכן המקיים נפש אחד מהם כו' דכותים לא מעלין ולא מורידין ועל פי דרך זה יש לפרש דקאמר שלא יאמר אדם לחברו אבא גדול מאביך והוא מפורש בגמרא מפני המשפחות שלא יהיו מתגרות זו בזו ואמרו עוד שלא יאמרו בני הצדיקים אנו בני צדיק אבינו צדיק נברא כו' ופי' רש"י ואין אנו צריכין להתרחק מן העבירה כי לא נכשל בה ואנו בני רשע ואין אנו נזקקים בתשובה ולהצטדק כי לא יועיל כפירש"י לקמן והוא לפי שטבע ומזג הולד בדומה על הרוב למולידיו אם כאביו ואם כאמו ואלו היה האדם נברא זכר ונקבה כשאר כל הנבראים היו אומרים כן שאלו בני צדיק בטבע ומזג הזכר ואלו בני רשע בטבע הנקבה או בהיפך ובין הצדיק ובין הרשע מוכרח על מעשיו לפי טבע מולידיו ועל כן נברא יחידי שאף הנקבה ממזג וטבע הזכר נבראת בתחלת היצירה וא"כ על כרחך אין מעשה האדם שמשנתה לטוב ולרע תלוי בטבע היצירה רק בבחירתו של כלו אדם נעשה צדיק ורשע ועל דרך זה נמי אמר בגמרא שלא יהיו המשפחות מתגרות כו' דהיינו לומר שאבא גדול מאביך ולפי טבעו ומזגו הוא מוכן יותר במעלה מאחר דאינו כן שהרי מטבע אחד נבראו כולם מאדם יחידי שאפי' הנקבה ממזג וטבע הזכר בתחלת היצירה ועל דרך זה אמר שלא יהיו המינים אומרים הרבה רשויות כו' גם זה ע"ד שאמרנו דאלו נברא האדם זכר ונקבה ואמר הכתוב בצלם אלהים ברא את האדם היו אומרים שהם ב' רשויות שהאחד ברא הזכר והשני ברא הנקבה ועל כן נברא יחידי דמות דיוקנו צורה של מעלה כיחידו של עולם כמ"ש לעיל ואמר ולהגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא שאדם טובע כו' יבואר לקמן בגמרא:

16. רמב"ם הלכות סנהדרין פרק יב הלכה ג

אמרו העדים היתה לו התראה ומכירין אנו אותו מאיימין בית דין עליהן, וכיצד מאיימין על עסקי נפשות, אומרים להן שמא תאמרו מאומד ומשמועה עד מפי עד מפי אדם נאמן שמעתם, או שמא אין אתם יודעים שסופנו לבדוק אתכם בדרישה וחקירה, הו יודעים שלא כדיני ממונות דיני נפשות, דיני ממונות אדם נותן ממונו ומתכפר לו דיני נפשות דמו ודם זרעו תלויין בו עד סוף כל העולם שהרי בקין נאמר קול דמי אחיך צועקים דמו ודם זרעו, לפיכך נברא אדם יחידי בעולם ללמד שכל המאבד נפש אחת מן העולם מעלין עליו כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת בעולם מעלין עליו כאילו קיים עולם מלא, הרי כל באי עולם בצורת אדם הראשון הם נבראים ואין פני כל אחד מהן דומין לפני חברו, לפיכך כל אחד ואחד יכול לומר בשבילי נברא העולם, שמא תאמרו מה לנו ולצרה זו הלא כבר נאמר והוא עד או ראה או ידע, או שמא תאמרו מה לנו לחוב בדמו של זה והלא כבר נאמר ובאבוד רשעים רנה, אם עמדו בדבריהן מכניסין את הגדול שבעדים ובודקים אותו בדרישה וחקירה כמו שיתבאר בהלכות עדות, אם נמצאת עדותו מכוונת מכניסין את השני ובודקין אותו כראשון, אפילו היו מאה עדים בודקין כל אחד ואחד בדרישה וחקירה. נמצאו דברי כל העדים מכוונים פותחין לזכות כמו שביארנו, ואומרים אם לא הטאת אל תירא מדבריהם ודין אותך, אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לא מצאו לו זכות אוסרין אותו עד למחר, ובו ביום מזדווגין הסנהדרין זוגות זוגות לעיין בדינו, וממעטין במאכל ואין שותין יין כל אותו היום, ונושאים בדבר כל הלילה כל אחד ואחד עם זוג שלו או עם עצמו בביתו, ולמחרת משכימין לבית דין, המזכה אומר אני הוא המזכה ומזכה אני במקומי והמחייב אומר אני הוא המחייב ומחייב אני במקומי או חזרתי בי ואני מזכה, ואם טעו בדבר ולא ידעו מי הם שחייבו או זיכו מטעם אחד שאינן נחשבים אלא כאחד כמו שביארנו, הרי סופרי הדיינים מזכירין אותן שהרי כותבין טעם של כל אחד ואחד, ומתחילין בדינו, אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם הוצרכו להוסיף מוסיפין, רבו המחייבין ונתחייב מציאין אותו להרגו, ומקום שהורגין בו בית דין היה חוץ לבית דין ורחוק מבית דין, שנאמר הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה, ויראה לי שיהיה רחוק כמו ששה מילין כמו שהיה בין בית דין של משה רבינו שהיה לפני פתח אהל מועד ובין מחנה ישראל.

Sanhedrin 38a – The Gemara's Extension of the Mishnah

17. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לח עמוד א

לפיכך כו'. תנו רבנן: אדם יחידי נברא, ומפני מה - שלא יהו מינים אומריין: הרבה רשויות בשמים. דבר אחר: מפני הצדיקים ומפני הרשעים. שלא יהו הצדיקים אומרים: אנו בני צדיק, ורשעים אומרים: אנו בני רשע. דבר אחר: מפני המשפחות, שלא יהו משפחות מתגרות זו בזו. ומה עכשיו שנברא יחיד - מתגרות, נבראו שנים - על אחת כמה וכמה. דבר אחר: מפני הגזלנין ומפני החמסנין. ומה עכשיו שנברא יחידי - גוזלין וחומסיין, נבראו שנים - על אחת כמה וכמה. ולהגיד גדולתו כו'. תנו רבנן: להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא; שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד - וכולן דומין זה לזה, אבל הקדוש ברוך הוא טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון - ואין אחד מהן דומה לחברו, שנאמר תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש. ומפני מה אין פרצופיהן דומין זה לזה, שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה ויאמר שלי היא, שנאמר וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר.

18. רש"י מסכת סנהדרין דף לח עמוד א

אנו בני צדיק - אבינו צדיק נברא, לפיכך אנו צדיקים ואין אנו צריכין להתרחק מן העבירה כי לא נכשל בה. אנו בני רשע - ואין אנו זקוקין בתשובה ולהצטדק, כי לא יועיל. אם נבראו שנים - יאמרו זה לזה: אבא גדול מאביך. הגזלנים והחמסנים - שיאמרו: קרקע זה לבני אבינו הראשון היתה, ולא לבני אביכם. תתהפך כחומר חותם - לאחר מיתתו של אדם מתהפך חותם שלו לחומר, ויתיצבו כמו לבוש - בתחיית המתים, ומדקרי ליה חותם שמע מינה בחותם הן טבועין. ויאמר שלי היא - ואין אדם מכחישו, הואיל ואין היכר ביניהן. וימנע מרשעים אורם - קלסתר פניו, ומתוך כך שלא יהא קלסתר פנים דומה לשל חבריהם, וזרוע רמה תשבר - שאינו יכול לומר שלי היא.

19. יד רמ"ה מסכת סנהדרין דף לח עמוד א

פיסקא ולהגיד גדולתו כו' ויליף לה בברייתא מדכתיב תתהפך כחומר חותם כו' אית דמפרשי לה הכי לאחר מיתתו של אדם מתהפך חותם שלו לחומר ובתחיית המתים יתיצבו כמו לבוש. וקא דייקי לה למילתא דברייתא מדקרי ליה חותם שמע מינה בחותם אחד הם טבועים. ולדילן מסתבר דהכי דריש ליה תנא לקרא חותם שהקב"ה טובע בו את כל האדם מתהפך לכמה צורות כאלו היה חומר שאדם משנהו לכל מה שירצה כלומר [מי] שהוא טובע את כל האדם בחותם אחד ואין אחד מהן דומה לחבירו כאלו נתהפך החותם לצורה אחרת. ומפני מה אין פרצופותיהן דומין זה לזה שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה ויאמר שלי הן ומתוך שפרצופותיהם שוות אין מי שמכחישו שנאמר וימנע מרשעים אורם בתריה דהוא קרא כתיב כלומר כיון שנמנע מרשעים אורם קלסתר פנים לפיכך זרוע רמה תשבר ויש לומר אורם שמחת לבכם:

20. חידושי אגדות למהר"ל סנהדרין דף לח עמוד א

שלא יהיו צדיקים אומרים. פי' כי אלו היו שנים נבראים, וכל שנים יש ביניהם שנוי כי כל שנים ביניהם שנוי, כמו שהוא לשון שנים לשון שנוי הוא והיו נבראים מחולקים בעצמם. וכן התולדות הנמשכים, ולא היה כאן בחירה לצאת מרשע אל הצדיק. כי כל דבר מחולק בעצמו לא יתהווה זה מזה, כי לא התהווה הסוס מן השור, בעבור כי הם מחולקים בעצמם. ואם לא היה התחלתם אחת, אי אפשר להיות רשע צדיק וכן אי אפשר להיות צדיק רשע, ולפיכך יצאו כל בני אדם מן אדם אחד כולל הכל, והאחד הוא אדם הראשון התחלה אל הכל והוא קרוב לטוב ולרע בשוה, כי האחד משותף אל הטוב והרע. וכך הם כל הנבראים שיצאו מאדם בכחם הטוב והרע בשוה ויכול לשנות מעשיו והוא בחירי לשנות מעשיו, ואף אם הוא רשע יכול לחזור ולשנות מעשיו להיות צדיק וכן אפשר לצדיק שיחזור ויהיה רשע. שלא יהיו משפחות מתגרות. פי' שאם לא היה נברא הכל מאדם אחד והיה מחולק היה ריב ומחלוקת כי יצא העולם מן השניות שהוא מחולק והיו מתגרות תמיד, לכך נברא האדם יחידי שלא יהיה העולם רק אחד והבן זה היטב. מפני הגזלנין והחמסנין. שהיה כל אחד רוצה בהכל שהרי העולם היה לשניהם וכל אחד היה רוצה שיהיה הכל שלו. ואף עכשיו שלא היה נבראים רק אחד, הבל וקין היה מחלוקת ביניהם, מפני כי ראוי היה האדמה לקין והצאן להבל, אמר קין האדמה שאתה עומד עליו הוא שלי, והבל אמר הלבוש שאתה מתכסה בו הוא שלי ועל זה נפל מחלוקת ביניהם. ואם היו נבראו שנים והארץ ואשר עליה נתן לשניהם היה הגזלה והחמס יותר, כי כל אחד היה אומר כי אין שייך זה רק לי ולא לך כי מתחלתו היה לכל אחד חלק מיוחד, והיה הגזל יותר כאשר היה תחלת בריאת עולם מוטבע על הגזל והחמס ואחר זה היה נמשך העולם ולכך נברא האדם יחידי. ולא שייך בזה גזל וחמס, ולכך אין תחלת העולם מוטבע על הגזל. שלא יהיו אומרים וכו'. ורש"י פי' שלא יאמרו שלכך קדמו, שהיה שותף האדם בכל הנבראים. ודבר תימה כי מה הוא האדם שיאמרו שהוא שותף במעשה בראשית, ועוד כי עדיין יאמרו כי המלאכים היה לו שותף והם נבראו ביום ה', וכי אין כח למלאכים כמו אל האדם אשר אמרו עליו מה אנוש וכו'. ואם יאמר כיון שלא נבראו המלאכים ביום ראשון שוב אין לומר שותף היה לו, א"כ יהיה האדם נברא ביום ב' ולמה נברא אחרון דבר זה, כי האדם נברא אחרון בשביל שהאדם הזה משלים [מעשה] בראשית, והאדם מקשר העולם עד שהוא אחד לגמרי כי התחתונים בפני עצמם [והעליונים בפני עצמם], והאדם הוא שנברא מן העליונים [ו] מן התחתונים, הרי האדם מחבר העליונים והתחתונים עד שהעליונים ותחתונים נעשו לאחד, ואין עוד עליונים בפני עצמם והתחתונים בפני עצמם. ומפני כך נברא האדם אחרון, כי הדבר שהוא מחבר הכל ראוי שיהיה האחרון, כמו מי שהוא עושה חלק אחד (ואחד) ואח"כ עושה עוד חלק אחד ואחר כך מחברם עד שהכל נעשה אחד. ואם היה האדם נברא ראשון, הרי לא היה זה בריאתו שיהיה נברא לחבר ולקשר הכל. וידוע כי הפועל שהוא אחד יבא ממנו פעולה אחת, ודבר זה הסכימו עליו הכל וכמו שאמרו לפני זה ומה שנברא האדם יחידי שלא יאמרו הרבה רשויות הם. כי אם לא היה נברא האדם יחידי רק הרבה וכל העולם נברא בשביל האדם, וכאשר יש יותר מאדם אחד אם כן אין העולם אחד, ולפיכך היו אומרים כמו שהעולם אינו אחד (אחר כך) [ג"כ] הפועלים הם יותר מאחד, כי לעולם מפועל אחד יבא פעולה אחת. וכאשר הפעולה אחת גם כן הפועל אחד, כי הפעולה מתיחס ודומה אל הפועל. ודבר זה הסכימו עליו הכל, כמו שנמצא בדבריהם שהאריכו בזה טענות עצומות איך יבא הרבוי מן הפועל שהוא אחד, ורז"ל התירו הקושיא כמו שכתבנו לפני זה, ויעיד על זה התורה כי לכך נברא האדם אחרון כדי שיהיה האדם מקשר העולם עד שהעולם הוא אחד, כמו שראוי שיבא פעולה אחת מפועל אחד.

21. ערוך לנר מסכת סנהדרין דף לח עמוד א

בגמרא ואשה נאה ויאמר שלי היא. א"ל איך שייך אשה נאה אם כל ב"א דומין זל"ז דבלא"ה צריך לבאר מאי פריך ומפני מה אין פרצופיהם דומין דהא כבר אמר להגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא אכן קושיתו הוא כן דודאי ההבדל

בגופי ב"א הוא להגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא אכן אכתי צריך טעם למה ההבדל זה הוא דוקא פרצוף ולא באחד משאר האברים וע"ז תירץ שלא יראה אדם נאה דשפיר שייך נאה בשאר האברים גם אם הפרצוף דומה והוא לא יהיה ניכר רק ע"י הפרצוף ולכן אין אדם מכחישו דזה דומה לזה:

22. מהרש"א חידושי אגדות מסכת סנהדרין דף לח עמוד א

בחותמו של אדם הראשון וכו'. ר"ל לפי הדרך שאמרנו שאדם זכר יחיד נברא בזולת נקבה שאף היא בחותמו של אדם הראשון נבראה שלולי זאת שהיה שינוי בבריאה זכר ונקבה היה לבעל דין לחלוק שהצורות משתנין לפי שינוי הבריאה זכר ונקבה. ואמר דאין אחד דומה לחברו שנאמר תתהפך כחומר וגו' עיין פירש"י שהוא דחוק ונראה לפי הדרש אמר שמתהפך ומשתנה הצורה של אדם הראשון לתולדותיו כחומר חותם ר"ל כחותם העשוי מחומר הרך שהיוצר יכול לשנות צורתו וחותם אותו החומר כפי רצונו וכמו שיסד הפייטן כי הנה כחומר ביד היוצר ברצותו מרחיב וברצותו מקצר שנותן לו צורה כפי רצונו כן משתנה חותם וצורת אדם הראשון כפי רצונו ית' ב"ה ואמר ויתיצבו כו' שינוי הצורות כמו לבוש שמשתנה האדם בצורתו כפי הלבוש שהוא לבוש דמשום הך טעמא להגיד גדולתו וכו' לא הוי סגי ליה אילו היה טוב לעולם שיהיו דומין בצורות אבל כיון דאדרבה דיותר טוב לעולם בשינוי הצורות כדקאמר שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה וכו' בראו יחידי להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא טובע כל שינוי הצורות בחותם אחד ועיין בי"מ וק"ל:

וימנע מרשעים וגו'. עי' פירש"י ועוד נראה לפי הדרש שזה המקרא נאמר בתר האי קרא דתתהפך כחומר וגו' דר"ל דלכך מתהפך ומשתנה חותם וצורת אדם כדי שימנע מרשעים אורם שנתן עיניו באשה אחרת וזרוע רמה וגו' ע"פ מ"ש בפ' ד' מיתות לא ניתנה קרקע אלא לבעלי זרוע וז"ש דלכך ג"כ נשתנה ונתהפך צורת האדם כדי שתשבר עי"ז זרוע רמה של בעלי זרוע להחזיק בזרוע דירה נאה של אחרים לומר שלי הוא וק"ל: